

ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Περιοδική έκδοση ιστορικῶν σπουδῶν

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Τά ἀρχεῖα καί οἱ σπουδές γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821 **ΣΤΑΛΙΝΑ ΒΟΥΤΣΙΝΑ** Γλυπτική καί πολιτική διαπλοκή στά Ἐπτάνησα τοῦ 19ου αἰῶνα **ΘΑΝΑΣΗΣ ΜΠΑΡΛΑΓΙΑΝ-ΝΗΣ** Ἡ ἐπιδημία χολέρας στόν Πειραιά τό 1854 **ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΑΜΠΑΤΣΟΣ** Δυσλειτουργικές μηχανές καί «τεχνικῶς μορφωμένοι» ἐργάτες στήν Ἑλλάδα μέσα ἀπό τό παράδειγμα τῶν σιγαροποιῶν **ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ** Ἡ φασιστική προπαγάνδα στό Ἴόνιο (1941-1943) **ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΤΕΡΠΗΣ** Εἰσαγωγές καί ἐπιτάξεις τροφίμων στήν Ἑλλάδα (1942-1944) **ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΝΟΣ** Ἡ Φλωρεντία στά ἄκρα: ἡ θεολογία καί τό κήρυγμα ἐνάντια στήν κυκλοφορία τοῦ χρήματος τόν 15ο αἰῶνα **ΜΑΡΙΑ ΗΛΙΟΥ** Συνεχίζοντας τήν κοινωνική ἔρευνα στό ἐξωτερικό - καί ἐπιστρέφοντας στήν Ἑλλάδα **ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΙΜΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΠΥΡΟ Ι. ΑΣΔΡΑΧΑ** *Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου ~ Ἡλίας Νικολακόπουλος ~ Πόπη Πολέμη ~ Εὐτυχία Λιάτα ~ Άννα Ματθαίου* **ΧΡΟΝΙΚΟ** Βενετικοί χάρτες τῆς Πελοποννήσου (*Όλγα Κατσιαρδῆ-Hering ~ Κατερίνα Κωνσταντινίδου ~ Σωκράτης Πετμεζᾶς*) ~ Γιά τή Γεωγραφία καί τήν Ἱστορία τῆς Μακεδονίας (*Στρατής Μπουρνάζος ~ Χρήστος Χατζηιωσήφ ~ Κωστής Χατζημιχάλης ~ Σπύρος Καράβας*) **ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΣ** *Πόπη Πολέμη ~ Δάφνη Παπαδάκη*

Πρός τό 2021

Τά ἀρχεῖα καί οἱ σπουδές γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821: μιά ιδιότυπη σχέση

Ἰούλιος τοῦ 1822. Ὁ Δράμαλης ἔχει κατέβει, σχεδόν χωρίς ἀντίσταση, στήν Πελοπόννησο καί ἔχει εἰσβάλει στήν Ἀργολίδα. Ὁ Φωτάκος ἀφηγεῖται μιά σκηνή τοῦ δράματος: «ἢ τότε Κυβέρνησις καί τόσοι ἄνθρωποι εὐρεθέντες εἰς τό Ἄργος δέν τό ἔβαλαν εἰς τόν νοῦν των, ἀλλά ἔφυγαν χωρίς κανεῖς νά πάρη οὔτε τήν καπόταν του, καί μόνον ἡ θάλασσα τούς ἐκράτησεν, εἰ δέ μή, ἀκόμη θά ἔφυγαν. Μόνος δέ ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἶπε τότε καθ' ὁδόν νά πάρουν τά ἀρχεῖα τῆς Κυβερνήσεως διά νά μή χαθοῦν καί ἐπειδή ἕνας ἀπό τήν συνοδείαν τοῦ εἶπεν: "οἱ Ἕλληνες χάνονται καί αὐτός ἀρχεῖα θέλει", ἐκεῖνος ἀπεκρίθη: "ἄς χαθοῦν οἱ Ἕλληνες, τά ἀρχεῖα νά γλυτώσουν". Τοῦτο τό ἔμαθαν οἱ Ἕλληνες τότε καί ἐσιχάθησαν τούς πολιτικούς»¹.

Ἡ «ἀλέχθεια» πρὸς τούς πολιτικούς γενικῶς εἶναι ἕνας κοινός τόπος πού ἐπανερχεται συχνά-πυκνά στό δημόσιο λόγο μέχρι σήμερα, ἀποτελώντας μιά ἐκφάνση ἀκριβῶς τῆς πολιτικῆς σύγκρουσης. Ὁ θησαυριστής τοῦ περιστατικοῦ, ὁ Φώτιος Χρυσανθόπουλος, δέν εἶναι ἀμέτοχος, καθώς στήν ἀντιπαράθεση «πολιτικῶν»-«στρατιωτικῶν» στά χρόνια τοῦ Ἄγωνα, τάχθηκε μέ τήν παράταξη τῶν δευτέρων. Ὁ μνημονευόμενος ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἦταν ὁ Θάνος Κανακάρης, πλούσιος σταφιδέμπορος, πατρῖνος πρόκριτος καί προεπαναστατικά βεκίλης τῆς Πελοποννήσου στήν Κωνσταντινούπολη, Φιλικός, πρωτεργάτης τῆς

Τό κείμενο αὐτό ἐντάσσεται στήν προβληματική πού ἀναπτύσσεται στήν Πράξη μέ τίτλο: «ΑΝΑΒΑΘΜΙΣ. Ἀνάπτυξη τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας: μελέτες καί ψηφιακές ἐφαρμογές» καί κωδικό MIS 5002357, πού ἐντάσσεται στή «Δράση Στρατηγικῆς Ἀνάπτυξης Ἐρευνητικῶν καί Τεχνολογικῶν Φορέων» καί χρηματοδοτεῖται ἀπό τό Ἐπιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Ἐπιχειρηματικότητα καί Καινοτομία» στό πλαίσιο τοῦ ΕΣΠΑ 2014-2020, μέ τή συγχρηματοδότηση τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης (Εὐρωπαϊκό Ταμεῖο Περιφερειακῆς Ἀνάπτυξης). Μία ἀρχική ἐκδοχή παρουσιάστηκε στήν ἡμερίδα «Ἀρχεῖα. Ἡ ἱστορία καί ἡ σημασία τους», πού ὁργανώθηκε ἀπό τήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος καί τό Μορφωτικό Ἴδρυμα τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, στήν Ἀθήνα, στίς 16 Δεκεμβρίου 2016.

1. Φώτιος Χρυσανθόπουλος, *Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως*, τ. 1, Ἀθήνα 1899, σ. 386.

ἐξέγερσης στήν Πάτρα, καί ἓνας ἀπό τούς «πολιτικότερους» ἄνδρες τῆς ἐποχῆς του². Ὅσα τοῦ ἀποδίδει ὁ Φωτάκος στήν παραπάνω διήγησή του, νομίζω ὅτι ἀντανταλοῦν ὄψεις τῆς σχέσης τοῦ 1821 μέ τά ἀρχεῖα, κυρίως ὁμως τῆς συνολικῆς σχέσης τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας μέ τά τεκμήρια τῆς ἱστορίας τῆς.

Καταρχάς, ἡ συναίσθηση ὅτι τά ἀρχεῖα εἶναι κάτι σημαντικό, πού ἐδῶ παίρνει σάρκα στό πρόσωπο τοῦ Κανακάρη, δέν εἶναι κάτι μοναδικό. Τήν ἴδια ἐποχή, μπροστά στόν φόβο τοῦ Δράμαλη, ὁ Μινίστρος τῆς Ἀστυνομίας Ἀνδρέας Μεταξᾶς συσκευάζει καί μεταφέρει ἀρχεῖα στήν Ὑδρα γιά νά τά ἐπιστρέψει στό Ναύπλιο ἔνδεκα μήνες ἀργότερα, ὅταν πιά ὁ κίνδυνος ἔχει παρέλθει. Ἐναν χρόνο μετά, τόν Νοέμβριο τοῦ 1823, καί ἐνῶ ἔχει πυροδοτηθεῖ ἡ σύγκρουση Βουλευτικοῦ-Ἐκτελεστικοῦ, ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης, ἐπικεφαλῆς δυνάμεων τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, προσπαθεῖ νά ἀποσπάσει τά ἀρχεῖα τοῦ Βουλευτικοῦ ἀπό τό Ἄργος, προκειμένου νά τά μεταφέρει στήν Τρίπολη· ἀποτυγχάνει ὁμως χάρις στήν ἀντίσταση τοῦ φρουράρχου Θεόδωρου Ζαχαρόπουλου³. Τόν Μάιο τοῦ 1824, ἐνῶ οἱ ἐσωτερικές συγκρούσεις μαίνονται στήν Ἀργολίδα, τά ἀρχεῖα τοῦ Βουλευτικοῦ μεταφέρονται στό πλοῖο «Κίμων» τοῦ Α. Μιαούλη, ὅπου εἶχε καταφύγει καί τό Ἐκτελεστικό⁴. Ἡ ἀξιοδότηση τῶν ἀρχείων, πέρα ἀπό μεμονωμένες ἐνέργειες ὅπως οἱ παραπάνω, ἀποτυπώνεται μέ ἐπίσημο τρόπο, ἤδη στίς πρώτες πράξεις τῶν διοικητικῶν καί νομοθετικῶν σωμάτων τῆς Ἐπανάστασης, ὅπου γίνεται λόγος γιά τήρηση κωδίκων καί πρακτικῶν, διαφύλαξη ἐγγράφων, ἐπιστολῶν καί ἀρχείων, καθῶς καί εἰδικούς ὑπαλλήλους τῆς διοίκησης ἐπιφορτισμένους μέ τό ἔργο αὐτό⁵.

2. Γιά τά βιογραφικά τοῦ Θάνου Κανακάρη βλ. Ἀναστάσιος Γούδας, *Βίοι παράλληλοι*, τ. 6, Ἀθήνα 1874, σ. 311-332.

3. Φ. Χρυσανθόπουλος, *ὀ.π.*, τ. 1, σ. 500-501· Κ. Διαμάντης, *Τά ἱστορικά ἐγγράφα τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους εἰς περιλήψεις καί περικοπάς, Κατάλογος πρῶτος*, Βιβλιοθήκη Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους 10, Ἀθήνα 1971, σ. 27. Ὁ Θ. Ζαχαρόπουλος ἐπιβραβεύτηκε μέ εἰδικό ἔπαινο ἀπό τό Βουλευτικό στίς 3 Δεκεμβρίου 1823· βλ. *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας*, τ. 2, Ἀθήνα 1862 (ἐπανέκδοση Ἀθήνα 1972), σ. 661. Ἀνάλογη ἐπιβράβευση γνώρισε λίγο μεταγενέστερα, στίς 19 Ἰουλίου 1824, καί ὁ Νικηφόρος Παμπούκης γιά τή συμβολή του· βλ. *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας*, τ. 6, Ἀθήνα 1972, σ. 200.

4. *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας*, *ὀ.π.*, τ. 2, σ. 292. Ἀνάλογες ἐνέργειες φαίνεται ἐπιχειρήθηκαν καί μέ ἀρχεῖα τῶν Ἐθνοσυνελεύσεων. Πά παράδειγμα ὁ Παναγῆς Ποῦλος σημειώνει στό ἡμερολόγιό του στίς 5 Μαΐου 1827: «Ὁ Σπηλιάδης ἐσηκώθη μέ τά ἀρχεῖα τῆς συνελεύσεως καί ἐπῆγε στό Ἀνάπλι»· βλ. *Ἀπομνημονεύματα Ἀθηναίων Ἀγωνιστῶν*, Ἐπιμέλεια: Ἐμμ. Πρωτοψάλτης, Ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν τοῦ 21, Ἐπιλογή: Γ. Τσουκαλᾶς, Ἀθήνα [1955], σ. 64.

5. Κ. Διαμάντης, *Τά ἱστορικά ἐγγράφα*, *ὀ.π.*, σ. 20-27· Ἐλένη Λυκουρη-Λαζάρου, *Τά ἀρχεῖα στό ἑλληνικό κράτος ἕως τήν ἴδρυση τῶν Γενικῶν Ἀρχείων (1821-1914)*, Ἀθήνα 1998, σ. 255-256.

Τά ἀρχεῖα καί οἱ σπουδές γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821

Ἡ ἀποψη αὐτή, περί τῆς ἀξίας τοῦ ἀρχείου καθ' ἑαυτοῦ, πού ὑπερβαίνει τό ἐκάστοτε περιεχόμενο, νομίζω δέν ὀφείλεται στους λογιότατους καί τούς πεπαιδευμένους τῆς Ἐπανάστασης. Ἀντιστοιχεῖ κυρίως στή νοσοτροπία καί τά βιώματα τῶν πρωταγωνιστῶν ἐκείνων πού εἶχαν ἐμπειρία διαχείρισης διοικητικῶν καί οικονομικῶν πραγμάτων τῶν πρόκριτων πού εἶχαν ἐμπλακεῖ στά δημόσια οικονομικά ἢ τήν κοινοτική διαχείριση, τῶν ἐμπόρων πού κρατοῦσαν τά κατάστιχα τῶν ἐμπορικῶν τους οἴκων. Εἶναι ἡ ὁμότιμη δηλαδή φροντίδα καί ἔγνοια μέ ἐκείνη πού ἀποτυπώνεται στήν ἐκκλήση τοῦ Ἰωάννη Παπαδιαμαντόπουλου, προεπαναστατικά πλούσιου ἔμπορου καί ταμίας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στήν Πάτρα. Ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, ἔγκλειστος, στό πολιορκημένο ἀπό τόν Ἰμπραήμ Μεσολόγγι, ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς ἐλληνικῆς κεντρικῆς διοίκησης σέ αὐτό, ἔγραφε τήν 1η Αὐγούστου 1825 στή σύζυγό του γιά τό προσωπικό του ἀρχεῖο, πού τό εἶχε μεταφέρει στή Ζάκυνθο μαζί μέ τήν οἰκογένειά του: «τέτοια γράμματα δέν ἔπρεπεν νά τά ἀφήνης εἰς ἄλλα χέρια, ἀλλά νά τά φυλάς ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, ὅτι ἄλλο τίποτε δέν μᾶς ἔμεινε εἰμὴ μόνον τά χαρτιά καί ἀπό αὐτά ἐλπίζομεν νά ζήσωμεν κάμποσον καιρόν συνάζοντες ὅθεν μᾶς χρεωστοῦν· διά τοῦτο μὴν πιστεύης εἰς κανένα ἄλλο, ἀλλά τά χαρτιά νά τά ἔχῃς καλά φυλαγμένα καί νά τά βουλώνῃς, μὴν τύχῃ καί χαθῇ τό παραμικρόν, ἐπειδὴ ἀπολογία δέν μοῦ δίδεται»⁶.

Ἄν ἡ φροντίδα ὅμως γιά τά ἀρχεῖα εἶναι ἡ μία ὄψη τῶν πραγμάτων, ὅπωςδήποτε τό ἐκκρεμές τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκτελεῖ μιά μεγάλη ταλάντωση ἀπό τήν ἀναγόρευση τῶν ἀρχείων στό «ἄπαν» μέχρι τήν ἀπόλυτη ἀπαξίωση καί ἀδιαφορία. Εἶναι μιά στάση πού ἀπαντᾷ ἀκόμη καί σήμερα σέ φορεῖς τοῦ εὐρύτερου δημόσιου τομέα ἢ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης: τά ἀρχεῖα ἀναγορευοῦνται σέ κάτι ἐξαιρετικά πολύτιμο, τήν ὥρα πού βρίσκονται ἐγκαταλελειμμένα σέ ἄθλιες συνθήκες σέ κάποια ἀποθήκη ὡς ἄχρηστα ὑλικά, μέ τόν κίνδυνο ἀνά πάσα στιγμή νά ὀδηγηθοῦν στή χωματερή.

Ἡ τύχη τῶν ἀρχείων πού παρήχθησαν στά χρόνια τῆς Ἐπανάστασης, ἀνάλογο δρομολόγιο ἀκολουθεῖ: ἀναγόρευση τῶν ἀρχείων τοῦ 1821 σέ ἱερά καί ὅσια κειμήλια τοῦ ἔθνους, καί παράλληλα ἀδιαφορία γιά τή διαφύλαξη καί τήν ἀξιοποίησή τους. Ἐδῶ, μιά ἐμβληματική μορφή γιά τίς σπουδές τοῦ 1821 καί γιά τά ἀρχεῖα στήν Ἑλλάδα, διαδραμάτισε καίριο ρόλο γιά τίς ἀτραπούς πού πῆρε καταρχάς ἡ ιστοριογραφία, κυρίως ὅμως ὁ δημόσιος λόγος γιά τό θέμα: εἶναι μιά

6. Ντίνος Κονόμος, *Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος ὁ Διοικητής τῶν «Ἐλεύθερων Πολιορκημένων»*, Ἀθήνα 1967, σ. 23· Παναγῆς Ζούβας, *Ἰωάννης Γ. Παπαδιαμαντόπουλος. Θυσία καί ἀγῶνες του κατά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821*, Ἀθήνα 1971, σ. 167-169· Δ. Δημητρόπουλος, «Ἀτομικοί καί συλλογικοί φόβοι στίς μέρες τῆς μεγάλης ἀγωνίας. Ὁ Ι. Παπαδιαμαντόπουλος γράφει ἀπό τό πολιορκημένο Μεσολόγγι», στό Κατερίνα Δέδε, Δ. Δημητρόπουλος, Τ. Σακελλαρόπουλος (ἐπιμ.), *Φόβοι καί ἐλλπίδες στά νεότερα χρόνια*, Ἀθήνα 2017, σ. 68.

φυσιογνωμία πού προσωποποιεί, νομίζω, με τόν διαυγέστερο τρόπο, τή σχέση του νέου έλλητισμοῦ με τό '21. Πρόκειται για τόν Γιάνη Βλαχογιάννη. Ὁ Βλαχογιάννης γεννήθηκε στή Ναύπακτο τό 1867 καί πέθανε στήν Ἀθήνα τό 1945. Εἶναι δηλαδή ἕνα πρόσωπο πού ἡλικιακά μετέχει σέ δύο αἰῶνες: τό δεύτερο μισό τοῦ 19ου καί τό πρῶτο μισό τοῦ 20οῦ, ἀλλά ζεῖ ὀλόφυχα τό 1821· ἕνας συγγραφέας πού κινεῖται ἀβίαστα ἀπό τή λογοτεχνία στήν ἱστοριογραφία καί ἀντιστρόφως, γράφοντας λογοτεχνία ὡς ἱστορικός καί ἱστορία ὡς λογοτέχνης⁷.

Ὁ Βλαχογιάννης ὑπῆρξε ἐπίσης ἕνας ἄνθρωπος παθιασμένος. Μέ πάθος γιά τήν ἱστορία τοῦ '21 καί ξεχωριστά τή Ρούμελη, τούς κλέφτες, τά παλληκάρια τοῦ Ἀγώνα· πάθος γιά τήν μπρούτα, γλαφυρή ἀφήγηση· ἐμπάθεια γιά τούς πλαιούς καί νεόκοπους ἐχθρούς του. Τό μικρόβιο ὅμως πού τόν κατέτρωγε ἦταν αὐτό τοῦ συλλέκτη· συλλέκτη χαρτιῶν, ντοκουμέντων τῆς ἱστορίας ἀλλά καί ἱστοριῶν, μικρῶν διηγήσεων τῆς καθημερινότητος, τῶν εὐτελῶν παραλειπόμενων τῆς μεγάλης ἱστορίας, σάν ἐκεῖνο πού μνημονεύτηκε προηγουμένως μέσω τῆς γραφίδας τοῦ Φωτάκου. Συγκεντρώνει ἔτσι μερικά κλασικά συλλεκτικά γνωρίσματα: μανία –μέχρις ἐξουθενώσεως μανία– συγκέντρωσης ἀρχαίου ὕλικου, ἐπιθυμία ἀνάδειξης καί προβολῆς τῆς προσωπικῆς του συλλογῆς, ἀλλά καί αἴσθησις ἀποκλειστικότητος καί κρυψίνου. Καί ἀκόμη συνδυασμός ἰσχυρῆς αὐτοπεποίθησης καί ἐξαντλητικῆς γνώσης τοῦ ἀντικειμένου πού ἀγαπᾷ, μέ ἀπουσία σύνθεσης· μέ ἀδυναμία ἐνταξης τοῦ μερικοῦ στό γενικό. Παρόλα αὐτά, οἱ μελέτες του, ἐκτός ἀπό τήν ἐνδελεχή γνώση τῶν ρεαλίων, διακρίνονται ἀπό εὐθύτητα καί ὀξύτητα, ἀποτέλεσμα, νομίζω, τῆς αὐξημένης παρατηρητικότητος πού εἶχε γιά κάθε τί σχετικό μέ τό '21.

Πρόκειται γιά μία «ἐκ γενετῆς» λατρεία, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ ἴδιος, σέ συνέντευξη πού παραχώρησε στά τέλη τῆς ζωῆς του: «Ἀπό νήπιο χὰιδενα μέ λαχάρα τά ἱστορικά βιβλία πούχαν ζουγραφιές τῶν Καπεταναίων καί ζήλευα τούς ἄλλους πού μπόραγαν νά τά διαβάσουν. Εἶχα ἀπό τά πρῶτα μου χρόνια μεγάλο ἔρωτα γιά τήν ἱστορία μας καί γιά τά γράμματα. Καθόμουν νύχτες ὀλάκαιρες πλάι στό τζάκι, ν' ἀκούω μ' ὄλη μου τήν προσοχή τίς γριές Σουλιώτισσες στόν Ἐπαχτο νά μοῦ ἱστοροῦνε τή μεγάλη Ἐπανάσταση»... «Ἄγγιξα τό χέρι μου –μέ τί χτυποκάρδι θυμᾶμαι!– στά τιμημένα τ' ἄρματα τοῦ Λάμπρου, τοῦ Φώτου, τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα πού ἦταν ὄλο μέ χρυσά κι ἀσημένια κεντήδια καί συντέφια, ἕνα βασιλικό πρᾶμα παραμυθένιας ὁμορφιάς γιά μένα τότε, γιά νά βεβαιωθῶ πώς

7. Γιά μιά συνολική ἀποτίμησι τοῦ ἔργου τοῦ Βλαχογιάννη, ἰδιαίτερα σέ σχέση μέ τή μελέτη τοῦ 1821, βλ. Ἄλκης Ἀγγέλου, «Ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ Βλαχογιάννη. Μία νόμιμη αὐθαγεία», εἰσαγωγή στό Γ. Βλαχογιάννη, *Ἱστορική Ἀνθολογία. Ἀνέκδοτα-γνωμικά-περίεργα-ἀστεία ἐκ τοῦ βίου διασήμων Ἑλλήνων 1820-1864*, Ἐπιμέλεια: Ἄλκης Ἀγγέλου, Ἀθήνα 2000, σ. 17-82. Ὁ ἴδιος ἐπισημαίνει ὅτι στήν περίπτωσι τοῦ Βλαχογιάννη «ὁ λογοτέχνης βλέπει ἐκεῖ ὅπου δέν μπορεῖ νά δεῖ ὁ ἱστορικός, καί βλέπει μέ τόν ἰδιάζοντα προσωπικό τρόπο, τόν ὁποῖο δέν διαθέτει ὁ τελευταῖος αὐτός» (ἰ.π., σ. 29-30).

Τά ἀρχεῖα καὶ οἱ σπουδές γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821

Ὁ Πάννης Βλαχογιάννης διὰ χειρὸς Φώτη Κόντογλου
(Ἄγγελος Παπακώστας, Πάννης Βλαχογιάννης (1867-1945),
ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ π. Νέα Ἑστία, τχ. 515, Ἀθήνα 1948, ἔνθετο φύλλο)

δέν ἦταν φαντασίες»... «Ἔτσι ἀπό μωρό ζοῦσα μέσα στό '21. Κι ὁ μοναδικός μου ἔρωτας ἦταν πάντα ἡ Πατρίδα κ' ἡ ἱστορία της»⁸.

Προφανῶς πρόκειται γιά τή δική του ἀνάγνωση τοῦ βίου του, βουτηγμένη μέσα στό 1821· γιά μία ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευῆ. Ὁ Βλαχογιάννης εἶναι ἕνα πρόσωπο πού ζεῖ τήν ἱστορία καί ζεῖ τό '21 σάν σέ μῦθο⁹· καί παράλληλα ἀφηγεῖται τόν δικό του μῦθο γιά τήν προσωπική του ἐμπλοκή μέ αὐτό. Τά ἀνέκδοτα, τά παραλειπόμενα τῆς «μεγάλης» ἱστορίας, οἱ στιγμές τῆς καθημερινότητας, οἱ μικρές ἱστοριοῦλες πού ἀναδεικνύουν τά κίνητρα καί τούς χαρακτήρες τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἀθέατες πλευρές τῶν πραγμάτων ἢ καλύτερα οἱ μισοφωτισμένες πτυχές τους: ὅλα αὐτά εἶναι πράγματα πού ἀγαπᾶ νά ἀφηγεῖται μέ τόν «φτερωτό του λόγο»¹⁰. Καί οἱ συγκαιρινοί του, καί οἱ κατοπινοί τοῦ ἀνταπέδωσαν τήν ἀγάπη αὐτή, φιλοδωρώντας τον μέ ἀφηγήσεις γιά τήν ἄοκνη προσπάθειά του νά διασώσει λίγο πρὶν τήν καταστροφική ἐπανάχρησή τους πολύτιμα ντοκουμέντα τοῦ Ἀγώνα, ψάχνοντας μόνος του σέ μπακάλικα, σέ μαγαζιά τῆς ἀγορᾶς, σέ καταγώγια, στούς κάδους τῶν ἀποχωρητηρίων τῆς Ὀμόνοιας. Οἱ ἀναζητήσεις τοῦ Βλαχογιάννη μετατράπηκαν ἔτσι σέ συστατικό τῆς μυθολογίας τῆς πόλης καί τῆς δημόσιας πρόσληψης τῆς ἔννοιας τῶν ἀρχαίων: ἕνας μοναχικός καί ἀνιδιοτελής πατριώτης διασώζει πολύτιμα χαρτιά, τεκμήρια τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, καί ἰδιαίτερα τῆς κορυφαίας της στιγμῆς: τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγώνα.

Αὐτή εἶναι ἡ φωτεινὴ πλευρά τοῦ φεγγαριοῦ. Ἡ πίσω ὄψη του ἀναδείχθηκε ἤδη τόν Φεβρουάριο τοῦ 1920 στή Βουλή, σέ συζήτηση νομοσχεδίου μέ ἕνα ἄρθρο, τό ὁποῖο προέβλεπε ἀγορά τῆς Συλλογῆς Βλαχογιάννη ἀπό τό ἑλληνικό κράτος, ἔναντι 165.224 δρχ. Ἐκεῖ, οἱ προσωπικοὶ ἐχθροὶ τοῦ Βλαχογιάννη –καί πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου–, μέ προεξάρχοντα τόν νομικό καί δημοσιογράφο Γεώργιο Πώπ, τόνιζαν ὅτι κατέλαβε χαριστικά –μιά καί δέν εἶχε ὀλοκληρώσει τίς σπουδές του στή Φιλοσοφική– τή θέση τοῦ πρώτου Διευθυντῆ τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους (ΓΑΚ), καί κυρίως ὅτι συγκέντρωσε μέ παράνομο τρόπο δημόσια ἔγγραφα, πού εἶχαν κλαπεῖ ἀπό τά κρατικά ἀρχεῖα καί τώρα, ἂν

8. «Περί τὰ γεγονότα καί τὰ ζητήματα. Τελευταία συνομιλία μέ τόν Γιάννη Βλαχογιάννη», συνέντευξη στόν Κ. Δημητριάδη, π. *Νέα Ἔστια*, τ. 38, τχ. 437-438, 1-15 Σεπτεμβρίου 1945, σ. 790.

9. Ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς, σέ ἐπιφυλλίδες του γιά τόν Γ. Βλαχογιάννη, ἐπισήμαινε τή διάσταση αὐτῆ τῆς προσωπικότητάς του, ὅτι δέν γνώριζε μόνο τήν ἱστορία τοῦ 1821, ἀλλά τή ζοῦσε: Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Σύμμικτα, Δ' Σύμμικτα, Λόγια περὶ μεθόδου*, τ. 2, Ἐπιλογὴ κεμένων: Φ. Ἡλιοῦ, Ἐπιμέλεια: Πόπη Πολέμη, Ἀθήνα 2013, σ. 774-775.

10. Ἡ *Ἱστορικὴ Ἀνθολογία* πού ἐξέδωσε γιά πρώτη φορά τό 1927, ἀποτελεῖ τήν πύο χαρακτηριστικὴ ἀποτύπωση τῆς προσέγγισης αὐτοῦ τοῦ εἶδους (πύο πρόσφατη ἐπανεκδόση: Γ. Βλαχογιάννης, *Ἱστορικὴ Ἀνθολογία*, ὁ.π.). Ὁλόκληρο ὁμως τό ἔργο του εἶναι διάστικτο ἀπό ἀνάλογες ἀφηγήσεις. Ὁ χαρακτηρισμὸς «φτερωτός» γιά τό λόγο τοῦ Βλαχογιάννη ὀφείλεται στόν Κωστή Παλαμᾶ (*Ἄλκ. Ἀγγέλου*, «Ἡ ἰδιαιτερότητα», ὁ.π., σ. 30).

Τά άρχεϊα καί οί σπουδές γιά τήν έπανάσταση τοϋ 1821

καί έπικεφαλής τής άρμόδιας ύπηρεσίας, έπιζητοϋσε τό άδιανόητο: νά πωλήσει στό κράτος τά κλοπιμαϊά¹¹.

Η συζήτηση τοϋ θέματος θά είχε ίσως ένδιαφέρον, ως ένα γλαφυρό παράδειγμα τοϋ άξεδιάλυτου τρόπου μέ τόν όποιο ένίστε ζυμώνεται τό καλό μέ τό κακό. Έδω όμως θά άξιζε νά έπισημανθει κάτι άλλο. Ο Βλαχογιάννης συγκέντρωσε στίς άναδιφήσεις του έναν τεράστιο άριθμό τεκμηρίων ή πρώτη συλλογή του, πού έναποτέθηκε στά ΓΑΚ μέ τήν ίδρυσή τους, περιλαμβάνει, σύμφωνα μέ κατάλογο πού συνέταξε ειδική έπιτροπή τόν Ιούλιο τοϋ 1919, 42.202 δημόσια έγγραφα, 9.744 ιδιωτικά καί 187 χειρόγραφα, στά όποια άργότερα προστέθηκαν καί πολλά άλλα, πολλαπλάσια. Από αυτά περίπου τά μισά άφοροϋν τό 1821¹². Μέγα τό πλήθος καί μεγίστη ή άξία, αλλά όσα τεκμήρια καί αν συγκέντρωσε ό Βλαχογιάννης είναι λιγοστά, αν αντιπαραβληθοϋν μέ τά άδιατάρακτα άρχεϊα τής Έπανάστατικής Διοίκησης πού διατηρήθηκαν σε διάφορα κρατικά άρχεϊα καί σήμερα στην πλειονότητά τους φυλάσσονται στά ΓΑΚ.

Ο Βλαχογιάννης συνεπώς δέν διέσωσε τά άρχεϊα τοϋ 1821· διέσωσε τμήμα ενός έξαιρετικά πολύτιμου άρχεϊακοϋ ύλικοϋ, πού από άβελτηρία είχε όδηγηθει —θά λέγαμε αν επιλέγαμε έναν σημερινό όρο— στην ανακύκλωση. Ταυτόχρονα όμως συνέβαλε σε κάτι άλλο μακρότερης πνοής καί σημασίας: τήν ίδρυση τών Γενικών Άρχείων τοϋ Κράτους τό 1914 από τήν κυβέρνηση Έλευθερίου Βενιζέλου.

Άς επανέλθουμε όμως στίς δύο άρχεϊακές αυτές πηγές γιά τό 1821: τά σχετικά άρχεϊα τών ΓΑΚ καί τή συλλογή Βλαχογιάννη, διότι, γιά διαφορετικούς λόγους καθεμά, αντανακλοϋν, νομίζω, τήν ιδιότυπη σχέση τών άρχείων μέ τήν ιστοριογραφία τοϋ Άγώνα. Θά προσπαθήσω νά τό διευκρινίσω:

Η συλλογή τοϋ Βλαχογιάννη είναι άρχικά προϊόν έπιλογής καί κατάτμησης. Ο ίδιος διάλεγε ποιά τεκμήρια θά ένέτασσε σε αυτήν από τό πλήθος όσων είχαν απομακρυνθει από τά κρατικά άρχεϊα. Σύμφωνα μέ μία παραστατική περιγραφή, τό 1893 μεταφέρθηκαν από τό Έλεγκτικό Συνέδριο σε μια αποθήκη, στην όδό Άθηνάς αρ. 100, μεγάλοι όγκοι άρχεϊακοϋ ύλικοϋ (20 μέ 30.000 όκάδες). Ο έργολάβος πού είχε αγοράσει τό ύλικό έβαλε μία ζυγαριά καί πωλοϋσε τά άρχεϊα μέ τήν όκά, κυρίως σε καταστηματάρχες τής αγοράς. Ο Βλαχογιάννης έγκαταστάθηκε δίπλα στον πωλητή γιά νά ξεδιαλέγει καί νά αγοράζει τά πολυτιμότερα έγγραφα, ένω ώθοϋσε τούς πελάτες νά περιορίζουν τίς άγορές τους σε όσα θεω-

11. Βλ. τή σχετική συζήτηση Ντίνοσ Μακρυγιάννης, «Ανάλυση τής ιστορικής συλλογής τοϋ Βλαχογιάννη καί αναγνώρισή της από τό κράτος, μέσα από νομολογιακές καί νομοθετικές διεργασίες», *Γιάννης Βλαχογιάννης. Α΄ Συμπόσιο Ναυπακτιακής Λογοτεχνίας*, στο περιοδικό: *Ναυπακτιακά*, τ. 7, 1995, σ. 167-193.

12. Τό σχετικό έγγραφο βλ. Ντ. Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 157-166, καί γενικότερα γιά τό θέμα στο *ίδιο*, σ. 145-155.

ροῦσε ἐκεῖνος ἄνευ σημασίας¹³. Καταρχάς λοιπόν πρόκειται γιά μιὰ μοναδικῆς ἀξίας συλλογή, στήν ὁποία ἐντάχθηκαν ὅσα θεώρησε ὁ ἴδιος ὡς ἄξια διάσωσης. Κατόπιν ἀκολούθησε ἡ ταξινόμηση καί ταυτόχρονα κατάτμηση, διότι ὁ Βλαχογιάννης, ὄντας ἐμπειρικός ἀρχειακός καί ἱστοριοδίφης, ἐπιχείρησε νά κατανείμει τό ἀρχειακό ὑλικό πού διέθετε, μέ βάση τό περιεχόμενο, μέ βάση δηλαδή τόν τρόπο πού κατανοοῦσε ἐκεῖνος τήν ἱστορική ὕλη, σέ συνδυασμό μέ τά προσωπικά του ἐνδιαφέροντα. Παρά τίς μεταγενέστερες συστηματικές προσπάθειες ταξινόμησης τοῦ ἀρχείου ἀπό τά ΓΑΚ, οἱ συλλογές του φέρουν ἀκόμη ἴχνη τῶν ἀρχικῶν παρεμβάσεων, πού δυσχεραίνουν τή χρήση τους.

Τά ἐκτός τῆς συλλογῆς Βλαχογιάννη ἀρχειακά ὑλικά τῶν ΓΑΚ γιά τό 1821 –πέραν κάποιων συλλογῶν ἰδιωτῶν– συνίστανται κυρίως σέ ἀρχεῖα δημόσιων ὑπηρεσιῶν, οἱ ὁποῖες συστάθηκαν ἀπό τήν ἐπαναστατική διοίκηση. Εἶναι συγκροτημένα σώματα τεκμηρίων πού ἀκολουθοῦν τή λογική παραγωγῆς καί ἀρχικῆς χρήσης τους. Ἀποτυπώνουν τόν τρόπο λειτουργίας τῶν τότε διοικητικῶν δομῶν¹⁴. Δέν ἔχουν τύχει ὁμως μεταγενέστερης συστηματικῆς ταξινόμησης, παρόλο πού τά τελευταῖα χρόνια εἶναι στήν πλειονότητά τους προσβάσιμα καί ἀπό τό διαδίκτυο μέσω τῆς ψηφιακῆς ἐφαρμογῆς «Ἀρχειομνήμων», σέ εὐκρινεῖς ἀλλά δύσχρηστες ἀναπαραγωγές, καθῶς τά λεγόμενα μεταδεδομένα πού τίς συνοδεύουν εἶναι πρὸς τό παρόν στοιχειώδη.

Ἀρχειακά τεκμήρια γιά τό 1821 φυλάσσονται φυσικά καί σέ ἄλλους δημόσιους καί ἰδιωτικούς φορεῖς. Καταρχάς στή Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ὅπου ὑπάρχει ἀρχειακό ὑλικό σχετικό μέ τίς Ἐθνοσυνελεύσεις, τά Συντάγματα, τά τοπικά πολιτεύματα, τίς πράξεις Βουλευτικοῦ καί Ἐκτελεστικοῦ, τά ἀντιπροσωπευτικά ὄργανα τῆς Καποδιστριακῆς περιόδου. Ἡ ἐκδοτική σειρά τῶν *Ἀρχείων τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας*, πού ξεκίνησε τό 1857 ἀπό τόν Γεώργιο Τερτσέτη, συνεχίστηκε μέ κενό πλέον τοῦ ἑνός αἰῶνος καί σήμερα ἀριθμεῖ 25 τόμους μέ ἐκδεδομένα ἔγγραφα¹⁵. Τό Μουσεῖο Μπενάκη, ἡ Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, τό Ἑλληνικό Λογοτεχνικό καί Ἱστορικό Ἀρχεῖο, ἡ Ἱστορική καί Ἐθνολογική Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἡ Ἐθνική Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, εἶναι μερικοί ἀκόμη ἀπό τοὺς ὀργανισμούς πού διαθέτουν ἀρχειακό ὑλικό γιά τήν Ἐπανάσταση, τό ὁποῖο προέρχεται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό οἰκογενειακά ἀρχεῖα ἢ ἀπό συλλογές ἰδιωτῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τό ζήτημα τῆς διαθεσιμότητος τοῦ ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ καί τῆς

13. Μιχάλης Σταφυλάς, «Ὁ ἀγώνας τοῦ Βλαχογιάννη γιά τή διάσωση τῶν ἀρχείων τοῦ '21», *Γιάννης Βλαχογιάννης. Α' Συμπόσιο Ναυπακτιακῆς Λογοτεχνίας*, ὅ.π., σ. 136-137.

14. Μιά ἀδρομερῆ παρουσίαση τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ, ἐνδεικτικῆ καί τοῦ ἰδεολογικοῦ πλαισίου στό ὁποῖο ἐτίθετο τό ζήτημα, βλ. Κ. Διαμάντης, «Τό εἰκοσιένα καί τά Γενικά Ἀρχεῖα ὡς ἱστορική πηγή του», π. *Ἑλληνική Δημοιοργία*, τχ. 123, 15 Μαρτίου 1953, σ. 353-356.

15. *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας*, τ. 1-25, Ἀθήνα 1971-2012 (α' ἐκδοση τοῦ τ. Α', Ἀθήνα 1857 καί τοῦ τ. Β', Ἀθήνα 1862).

Τά άρχεΐα καΐ οΐ σπουδές γΐά τήν επανάσταση του 1821

εύχεροϋς πρόσβασης σέ αυτό, νομίζω ότι ή συγκυρία είναι ιδιαίτερα εύτυχής. Τά ΓΑΚ, ή ναυαρχίδα τών άρχεΐακων πραγμάτων τής χώρας, είναι κατά τή γνώμη μου υπόδειγμα έξυπνότητας τών άναγνωστών. Καΐ οΐ υπόλοιποι φορείς πού διαθέτουν ύλικό γΐά τό 1821, ό καθένας μέ τή δική του όργάνωση καΐ ιδιαιτερότητα, είναι φιλικοΐ πρός τόν άναγνώστη, μέ διάθεση νά τόν βοηθήσουν σέ αυτό πού άναζητᾶ.

Ή θετική αΐτή αΐρα είναι όμως φαινόμενο πρόσφατο – καΐ, ἄς ελπίσουμε, όχι καΐ πρόσκαιρο. Συνολικά, ή διαχείριση τών άρχεΐων του 1821 υπήρξε, κατά τή γνώμη μου, μΐά συλλογική άποτυχΐα διαρκείας. Λίγοι καΐ άποσπασματικοΐ κατάλογοι τών επιμέρους άρχεΐων καΐ συλλογών –κάποιοι πΐό πλήρεις, κάποιοι στοιχειώδεις–, άπουσία μΐας κεφαλαιώδους καταγραφής του είδους καΐ του περιεχομένου τών άρχεΐων πού σχετίζονται μέ τήν Ήπανάσταση, τιτάνιες ἄλλά άποτυχημένες –καΐ επιβλαβεΐς τελικά– άπόπειρες νά συσταθεΐ έξ ύπαρχής ένα ενιαΐο άρχεΐο του Ήγώνου¹⁶, είναι νομίζω μερικά στοιχεΐα πού χαρακτηρίζουν επί χρόνια –αΐώνες σωστότερα– τή διαχείριση τών περΐ τήν Ήπανάσταση άρχεΐων. Αντί δηλαδή ή έμφαση νά δοθεΐ στή δημοσιοποίηση, στή σύνταξη καταλόγων, εύρετηριών καΐ γενικά στή δημιουργΐα εργαλείων έρευνας γΐά τό ύπάρχον άρχεΐακό ύλικό, επιδιώχθηκε νά άναδειχθεΐ εκείνο πού θεωρήθηκε ως τό ξεχωριστό, τό σπουδαΐο, κάποτε μέ κριτήρια πού εξαντλούνταν σέ προσωπικές προτεραιότητες καΐ επιθυμΐες.

Οΐ δυσλειτουργΐες όμως αΐτες στήν παροχή τών άρχεΐακων διαθεσιμοτήτων δέν δικαιολογούν ένα βασικό χαρακτηριστικό τής ιστοριογραφΐας γΐά τό 1821· συνολικότερα θά έλεγα τών νεοελληνικων σπουδων γΐά τό 1821. Ή ιστοριογραφΐα τής Ήπανάστασης, διακόσια χρόνια μετΐ από αΐτην, έχει άγνοήσει τό μεγαλύτερο μέρος του άρχεΐακού ύλικου πού αφορᾶ τό θέμα. Ή ιστορία του 1821 μοΐΐζει νά έχει γραφτεΐ χωρΐς τΐ άρχεΐα τής Ήπανάστασης· μέ μεγαλύτερη ακρίβεια· χωρΐς νά ληφθοϋν ύπόψη, χωρΐς νά αξιοποιηθοϋν μεγάλοι όγκοι άρχεΐακού ύλικου πού αφορούν τήν Ήπανάσταση.

Ή Φωτάκος, πού μνημονεύτηκε στήν αρχή τής παρέμβασης αΐτης, καΐ οΐ ἄλλοι όμοιοι τύπου συγγραφεις άποτέλεσαν τή βασική, τήν πΐό πολυχρησιμοποιημένη, πηγή τής ιστοριογραφΐας του 1821. Δέν πρόκειται μόνο γΐα συγγραφεις άπομνημονευμάτων, άφου οΐ περισσότεροι σΐΐ έργα τους –ή σέ κάποια από τΐΐ έργα τους– επιχειροϋν νά αφηγηθοϋν όχι μόνο τΐς μνήμες τους ἄλλά συνολικά τήν ιστορία τής Ήπανάστασης –ή τουλάχιστον κάποια συμβάντα–, βασιζόμενοι όμως σΐΐ βιώματά τους, στή βιωμένη γνώση πού έχουν γΐά τό θέμα. Έκτός από τΐς προσω-

16. Χαρακτηριστικότερη περίπτωση άποτελεΐ τό όγκωδες έργο τής σειράς *Τΐ ιστορικά έργα του Ήγώνου του 1821 τών Γενικων Άρχεΐων του Κράτους εις περιλήψεις καΐ περικοπΐς*, σέ επιμέλεια Κ. Διαμάντη, πού εκκΐνησε στόν τ. 10 τής Βιβλιοθήκης τών Γενικων Άρχεΐων του Κράτους, Άθήνα 1971, καΐ συνεχΐστηκε στούς τόμους 11-15, Άθήνα 1972-1976.

πικές μαρτυρίες και τις απόπειρες ιστοριογραφικών καταγραφών, τά καταστατικά κείμενα του κράτους, τά πρακτικά των συνελεύσεων, οι έπιστολές των πρωταγωνιστών είναι κάποιες από τις αρχαιακές πηγές που έκδόθηκαν και τροποδότησαν την ιστοριογραφία του 1821. Σέ αυτές πρέπει νά προστεθοῦν κάποια αρχεία κοινοτήτων (για παράδειγμα: Αρχείο Ύδρας, Ψαρών, Κάσου), και όρισμένα αρχεία οίκογενειακά ή συλλογές έγγραφων ή ακόμη και θεματικές ένότητες που σχηματίστηκαν εκ των ύστερων, οι όποιες άφορούσαν πρωταγωνιστές του Άγώνα (αρχεία Μαυροκορδάτου, Κουντουριώτη, Κωλέττη, Ρώμα, Καποδίστρια, Ξάνθου, Ράγκου, και άλλων), τά όποια έχουν άξιοποιηθεί: άν και μάλλον σποράδην και περιορισμένα¹⁷.

Άκόμη και σήμερα, προστίθενται στο αρχαιακό απόθεμα νέα προσωπικά αρχεία ή συλλογές που δέν είχαν έντοπιστεί ή άλλα που ήταν γνωστά και δέν είχαν τύχει της προσοχής των μελετητών. Η άναφορά όμως στά κενά δέν άφορούσε τίς νέες άφίξεις, τίς πρόσφατες προσκτήσεις. Τό μεγάλο κενό είναι ή έλλιπής μελέτη των χιλιάδων τεκμηρίων –λυτών έγγραφων και καταστίχων– που είχαν παραχθεί από την τότε Διοίκηση και βρίσκονται διαθέσιμα στά ΓΑΚ και άλλους δημόσιους φορείς: όλη δηλαδή ή γραφειοκρατία της Έπανάστασης, ή όποία έχει, μέχρι σήμερα, σχεδόν άγνοηθεί¹⁸. Τά τεκμήρια αυτά, άν μποῦν κάτω από τόν φακό της ιστορικής έρευνας, νομίζω θά αλλάξουν σε μεγάλο βαθμό την όπτική μας, θά προσφέρουν μιά νέα, φρέσκια ματιά για τό 1821.

Ένα χαρακτηριστικό, κατά τή γνώμη μου, παράδειγμα: τά οικονομικά της Έπανάστασης. Οίκονομικά μέ την έννοια της λειτουργίας του μηχανισμού δημοσιονομικής πολιτικής του νέου κρατικού σχηματισμού, αλλά και μέ την έννοια των ποικίλων οίκονομικών δραστηριοτήτων που άναπτύσσονται, συνεχίζονται ή διακόπτονται στά χρόνια της Έπανάστασης. Τό πολύπλευρο αυτό θέμα, όχι μόνο δέν κέρδισε την προσοχή των ιστορικών, αλλά σπρώχτηκε στο περιθώριο,

17. Ένδεικτικά: *Ιστορικών Αρχείων του στρατηγού Ανδρέου Λόντου (1780-1847)*, τ. Α'-Β', Αθήνα 1914· *Αρχείων της Κοινότητος Ύδρας 1778-1832*, τ. 1-16, Έκδοση: Άντ. Λιγνός, Πειραιάς 1921-1932· *Αρχεία Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτη*, Έκδοση: Άντ. Λιγνός, Αθήνα/Πειραιάς 1920-1927, τ. ΣΤ', Έκδοση: Έμμ. Πρωτοψάλτης, Αθήνα 1966 και τ. Ζ', Έκδοση: Κ. Διαμάντη, Αθήνα 1967· *Ιστορικών Αρχείων Κάσου*, τ. Α'-Γ', Έκδοση: Ν. Γ. Μαυρής, Αθήνα 1937· *Ιστορικών Αρχείων Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου*, τ. Α'-ΣΤ', Έκδοση: Έμμ. Πρωτοψάλτης, Μνημεία της Έλληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1963-1986· *Αρχείων Ιωάννου Καποδίστρια*, τ. Α'-Γ', Κέρκυρα 1976-1987· *Αρχείων Ψαρών, 1821-1827*, Έκδοση: Βασ. Βλ. Σφυρόερας, Αθήνα 1974· *Τό Αρχείο Γιαννάκη Ράγκου*, Έκδοση: Στέφ. Παπαγεωργίου, Αθήνα 1982· *Αρχείων Κανέλλου Δεληγιάννη. Τά έγγραφα 1779-1827*, Αθήνα 1993· *Αρχείο Ιωάννη Κωλέττη*, τ. Α', Β1, Β2, Έκδοση: Β. Πλαγιανάκου-Μπεκιάρη, Α. Στεργέλλης, Μνημεία της Έλληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1996· *Αρχείο Έμμανουήλ Ξάνθου*, Έκδοση: Τρισεύγενη Τούμπανη-Δάλλα, τ. Α'-Δ', Αθήνα 1997-2014.

18. Για τή δημιουργία και σύνθεση των αρχείων αυτών βλ. Έλένη Λυκουρή-Λαζάρου, *Τά αρχεία*, ό.π., σ. 255-296.

Τά αρχεία και οι οπουδές για την επανάσταση του 1821

τόσο της ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας όσο και του δημόσιου λόγου υπερίσχυσε το 21 Ιοτο-Προγραμμα, το ζήτημα της άρυσίας της οικονομίας από την πρξί το 21 Ιοτο-Προγραμμα, θάλα διεξνήση, Έχω όμως την εντύπωση ότι αυτή η άποψη της οικονομίας ξεκινά μετὰ την Έπανάσταση, από τους ίδιους τους πρξτα-γώνους. Τα οικονομικά ζητήματα σχεδόν άποσιάζουν στα άποσημειώματα των άγωνιστών η ορίς πρξτες ιστοριογραφικές συνθέσεις για τον Άγωνα. Η όο-νομία λούτον άμελήθηκε η μάλλον έξοβλήθηκε από τη μελέτη του κορυφαίου γεγονότος της σπληνής του έλληνισμο, άποκρξτες έπρξθη έπρξτες κο-ρυφαίοι μετὰ πρξξη έθνη, έθνη έθνη, πον για να άναδξξθξ έως άνω πρξβλήτη και ηρωική, έμοιαζε σαν να έπρξτε να άποκαθξθξ άπο τα οικονομικά της συν-δηλώμενα. Στην άντιλήψη αυτή οι άγωνιστές του 1821 όφθαλάν να άποξέμεν με τον άντιπαλο, άκοίτη και μετξβ τους, να μάχωνταν για την έλευθξρία η την έξου-σία, άλλά άεν ήταν έπρξτες—ήταν μάλλον άποσημειώματα—να άποξολογώνταν μετὰ οικονομικά. Για το λόγο αυτό, θξματα, όπως για παρξδξβξληξία οι ένοικιαστές και οι ένοικιαστές των φορολογικών πρξσοδών, η ηυσοδοοία και η πρξφοδοοία των σπληνιστών η το έμπεδο άξων, άεν ματηκάν στο στοχασμο της έξεννας, όπως

άλλωστε και της δημόσιας συζήτησης. Ένκόρτετα άλλωστε τα πρξμικά έργα, τα μεγάλα και ηρωικά κατορθώματα κέρδισαν στην ιστοριογραφία της Έπανάστασης μεγάλων πρξτες από τη συ-κρότηση του κρξτος και των δημόσιων θεμάτων, την έσωτερική πολιτική και οικονομική έλευθξρία. Το έλληνικό κρξτος είναι ένα κρξτος πον πρξξάθε άπο μετὰ έπανάλη έπανάσταση και έτοι τα έργα και οι ημξδες των άρχηλων των ένο-κων έξοφάλασαν τη μελέτη του άξωντος στην ιστοριογραφική η δημόσια άφη-ψη η άπτην. Το 2021 θά γινοταξει η έρευνα των 200 έτων από την Έπανάσταση. Βέβαια

19. Σημειώνων τη δξκατοετηκή διαρξή του Σχίμου Α. Μτοξίκη, Δημόσια οικονομικά και συ-κρότηση έθνος κρξτος το 1821, άκτ. δξ. διαρξ., Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέκρυδα 2018 η την άπο έπρόληση δξκατοετηκή διαρξή του Βαγγέλη Σαράφην στο ΕΚΠΑ με θξμα τη θεμακή συ-κρότηση και τον έλεχο των οικονομικών πρξτων. Ένκόρτετα για την πρξοιοξημένη ένταξη της ιστορίας της Έπανάστασης του 1821 στα πρξογρξμικά σπληνιστών ΑΕΙ, βλ. Χρ. Λοξος, «Η Έπανάσταση του 1821 άπο κρξτοξο άντικρξμξτε έξεννας και δξκατοξοία στην έπρξβλήση και σπληνιστική έρευνα 2004, σ. 579-582. Π. Μ. Κιρξοηληξής-Τρ. Ε. Σκλαβξνης, τ. Α, Άθήνα 2004, σ. 579-582.

Δημήτρης Δημητρόπουλος

ἡ ἐπέτειος –ὅπως ἄλλωστε ἔγινε καί σέ ἄλλες χῶρες, στή διακοσιετηρίδα τῆς Ἀμερικανικῆς ἢ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης– δέν εἶναι μόνο μιά σειρά ἐπετειακῶν ἐκδηλώσεων. Πολλοί φορεῖς, ὅπως εἶναι λογικό καί ἀναμενόμενο, ἐτοιμάζουν ἤδη δράσεις γιά νά μετάσχουν στόν ἑορτασμό, μέ ἀφιερωμένες στό 1821 ἐκδοτικές, ἐρευνητικές, ἐπιστημονικές δράσεις μακρᾶς προετοιμασίας. Ὁ κίνδυνος ἐντούτοις τῆς ἐπανάληψης τετριμμένων πραγμάτων καί κοινῶν τόπων, τοῦ βερμαλισμοῦ καί τῆς φανφάρας, τοῦ κορεσμοῦ ἐν τέλει, εἶναι ὑπαρκτός. Νομίζω ὅτι τώρα πού εἶναι ἀκόμη σχετικά νωρίς, εἶναι ἀναγκαῖα μιά συνεννόηση τῶν φορέων πού ἀσχολοῦνται μέ τήν ἱστορική ἔρευνα καί τῆς Πολιτείας προκειμένου νά ὑπάρξει ὁ ἀναγκαῖος συντονισμός καί ἡ χρηματοδότηση, ὥστε πρῖν τόν ἑορτασμό ἡ ἐπιστημονική συζήτηση νά τροφοδοτηθεῖ, πέραν τῶν ἄλλων, καί μέ καινούργιες συνθετικές προσεγγίσεις, ἀναξιοποίητο ἀρχεῖο υἷκο στήν Ἑλλάδα καί τό ἐξωτερικό, μέ νέες ἱστορικές πηγές, μέ καλά καί σύγχρονα ἐργαλεῖα ἔρευνας. Ἡ ἐπέτειος τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 ἔχει κατοχυρῆσει, καθὼς τά 100 χρόνια συνέπεσαν μέ μιά ἐθνική καταστροφή καί τά 150 μέ μιά δικτατορία. Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι τή φορά αὐτή τά πράγματα θά εἶναι καλύτερα καί θά ἑορταστεῖ μέ τήν τιμή, τόν ἐνθουσιασμό, ἀλλά καί τόν ἀναστοχασμό καί τή νηφαλιότητα πού ἀξίζει στήν ἰδρυτική πράξη τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ ὁποία ταυτόχρονα ὑπῆρξε καί ἓνα κορυφαῖο δημοκρατικό γεγονός γιά ὅλο τόν κόσμο.

Δημήτρης Δημητρόπουλος